

A KÁJONI-CODEX IRODALOM- S ZENETÖRTÉNETI ADALÉKAI.

(Első közlemény.)

1. A codex története és külső leírása.

Az 1903. év tavaszán dr. Széchy Károly, akkor még kolozsvári egyetemi tanár, egy kéziratot adott át; a kötetben előfordult Balassi Bálint egyik versének (*Bocsásd meg, Uristen*) a dallama, s aziránt érdeklődött. Hozzá a codexet egyik szakvizsgáló tanítványa, Ráduly Simon nevezetű ferenczrendű kispap vitte, a ki Kájoni életével és műveivel foglalkozván, igyekezett mindenfelől összegyűjteni a rávonatkozó adalékokat és emlékeket.

Eleinte abban a hiszemben voltunk, s ebben Ráduly haláláig meg is maradt, hogy a szóban forgó mű az irodalomban teljesen ismeretlen. E tévedést az okozta, hogy a ki legelőször megemlékszik róla, annyira szűkszavú és felületes leírását adja, a mely mellett bizony akárki is könnyen elmehet, a nélkül, hogy valamit észrevenne.

Dr. Rupp Kornél 1895-ben a Pallas Nagy Lexicon számára dr. Négyessi László megbízásából Csikban járt s a csiksomlyói klostrom könyvtárában Kájonit illető adatokat keresett. A mit talált, arról a *Könyvszemle* 1896. évf. 64. lapján számol be, a hol főképpen a már több oldalról ismertett Organo Missaleval s Kájoninak egy más, nagy kéziratot kötetével foglalkozván, végül ezt mondja: . . . »Van ezenkívül egy kéziratban lévő kötet, mely érthetetlen hangjegyekkel van tele s készülésének ideje 1652—1671; misék, antiphonák és himnuszok orgonakiséréte.«¹

E leírásban a hány szó, annyi tévedés; de olyan tévedés, a mely megmagyarázható. És bár igazában egyetlen adata sem talál első tekintetre, még sem nehéz bizonyítani, hogy az itt említett és most bemutatásra kerülő mű egy és ugyanaz. Ha Ráduly, a ki pedig nagyon gondosan összekeresett mindent, ezt a

¹ Dr. Rupp Kornél. Adalékok Kájoni János életéhez. *Könyvszemle*. 1896. 65. l.

Rupp említette könyvet sehol sem találta, jólehet a kezei közt volt, oka az, hogy szinte tisztán zenei műről lévén szó, nem fordított rá akkora figyelmet, mint a mennyit megérdemelt. A részletes vizsgálat őt is fölvilágosította volna, mint a hogy minket is rávezetett a felismerésre.

Maga a codex negyedréttű, rendes írópapirosra írt kötet; szélessége 16, magassága 20 cm. Sarkán ócska bőr, két tábláján pergamenboríték, tele Gergely-féle hangjegyekkel s vörös kezdőbetűkkel, minő felhasználásával a régi kéziratok antiphonariumoknál gyakran találkozunk.

Egykorú levélszámozás szerint 212 beírt levél volna benne; de mindjárt a 3-as és 4-es szám egy levélre esnek s így csak 211 levelet számlálhatunk igazsággal.

Az első 7—8 levél, beleszámítva a címlapot is, nedvességtől és rothadástól erősen meg van viselve; a többi jókarban van s elég tiszta. A romlás kívülről terjed befelé s még az első táblán is meglátszik a nyoma. Legjobban megrongálta a címlapot; ennek felső részéből, éppen a hol a codexre vonatkozó legfontosabb feljegyzések lehettek, csak foszlányok maradtak s azok is inkább a lap szélén. Az általános veszedelemből ide, a lapszélre menekült ki az évszám is: 1652, a mely kétszer is szerepel, de mindig szokatlanul a lap szélén: először a jobb felső szegleten, azután a levél közepe táján, szintén a jobboldalon.

Ha a címlap épen maradt szó- és betűroncsalékait összeszedjük, körülbelül ezt kapjuk:

... iko || ... Act ... die 17. Martý || Obla ... atri Patri Joanni || Kaj[on]i Organistae Claustr[i] Csikiensis. || Incipiuntur scribendj. In || gloriam dej. Tritinia || die 8 April.

Ebből csak annyi értelmet lehet kivenni, hogy a codexet valaki Kájoninak ajándékozta. Az erre vonatkozó részlet Kájoninak sajátkezű írása; a többi mástól való, valószínűleg attól, a ki a codex első tulajdonosa és írója volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy alul is, felül is más az írás, könnyen rájövünk, hogy Kájoni a maga megjegyzését csak mintegy utólagosan szúrta be a régebbi kész címlapra s véletlenül ez a rész maradván épen, a felületesen néző előtt könnyen úgy tűnhetett fel, mintha ez a bejegyzés volna az eredeti s a legfontosabb. Pedig kétségtelen, a töredékbetűkből is, a kétféle írásból is, hogy a codexnek nem Kájoni az első tulajdonosa és írója.

Hogy ki volt az első tulajdonos, arra nézve a címlap semmi tájékoztatást nem nyújt. Ráduly az első töredékszót *Mikonak* olvasta; lehet, hogy az ő idejében tisztábban látszott, de jelenleg csak ennyi látható belőle. Azt hiszem azonban, hogy a codex tüzetesebb megvizsgálása erre is feleletet ad.

Ha a codexet vizsgálni kezdjük, rájövünk, hogy mindjárt a címlap hátán kezdődik a tartalom, de nem a Kájoni írásával. Az ő írásával a szövegben csak a 2. levél b) lapján találkozunk

először s akkor is a lap alján, világos jelétül a későbbi beszurásnak. Ebből is tehát, a címlap hátán talált más írásból is az következik, hogy Kájoni a címlapon csak vendég. Az igazi tulajdonos és első összeíró nyomába úgy jutunk, ha ezt a másik kéztől eredő írást végig nyomozzuk. Ezt tenni, vagyis a különböző kéztől eredő vonásokat számon venni, nemcsak a leírók szempontjából szükséges; a különböző kézvonásoknak ugyanis az adalékokra nézve kormeghatározó jelentőségük van, a mennyiben évszámok csak nagy közökben fordulván elő, legtöbb adalék lejegyzési korára csupán abból következtethetünk.

Összeállítottam a codexben talált kézvonások statisztikáját s arra jöttem rá, hogy nagy valószínűséggel csupán két embernek a munkája. Nagy eltérések mutatkoznak ugyan, sőt egy-két esetben az embert a bizonytalanság nagyon is kerületi; de a legtöbb eltérést meg lehet magyarázni abból a hosszú időből, mely alatt a codex készült s abból a változásból, melyen még ugyanazon ember írása is bizonyos idő múlva átmegy.

Az első kéz mindjárt a címlap hátára kezdett írni s vele a következő lapokon találkozunk: 1^b—44^b, 64^a—75^b, 78^b—90^b, 98^b—101^b, 110^b—116^b, 128^b—135^a, 139^a—140^a. A második kéztől a következő lapokon vannak adalékok: 2^b—3^a, 7^a—8^a, 10^b—11^a, 12^b—13^a, 15^b—16^b, 25^b—26^a, 28^b—29^a, 45^a—63^b, 65^b—66^a, 68^b—69^a, 75^b, 77^b—78^a, 81^b—82^a, 88^b—89^a, 90^b—98^a, 102^a—110^a, 113^b—114^a, 116^a—128^a, 135^a—139^a s végül a 140^b—212^a.

E két kéz vonásait egymástól nem nehéz megkülönböztetni, a mint a mellékelt fényképmásolat is mutatja. *I. fénykép.* A második kéz az elsőtől általános jellemvonásain kívül főképpen görög kis *g*, jellegzetes nagy *G* és német nagy *A* betűivel üt el; és e különbség az egész codexen végig nyomozható. Ha mégis úgy első tekintetre a felületes néző zavarba jő, azért van, mivel a második kéz az első írásaiba beleír, azt kiegészíti, a dallamok hiányzó szövegeit aláírja, az adalékok címzeit a szerzők nevével kitoldja s igen gyakran odairja a »Finis«-t, szokott kíséretével együtt.

Csupán a 76.^a lapon lévő *Dade Zingaricum* s a rákövetkező *Canzon à cinque vocibus* leíróra nézve nem vagyok egészen bizonyos. Az első évszáma (1639) az első kéztől valónak mondja; a második címe a második kéz vonásait mutatja; de mindkettőnél a hangjelzésül használt betűk nagyon elütnek a többiek megszokott jellemétől.

Ezek után tehát csak azt kell megtudnunk, kik ezek a leírók. A címlap nagyon hamar megmondja, hogy a második kéz a Kájoni Jánosé. Az első kéz vonásait is jól felismerhetjük a megmaradt szófoszlányokon, de sajnos onnan a nevet rejtő rész elpusztult. Szerencsére benn a codexben, a 41^a és 82^a lapokról megtudjuk, hogy ennek a kéznek a tulajdonosa Seregély Mátyás volt; nevének kezdőbetűivel (M. S.) a 37^a lapon találkozunk először.

Már most lelkünkben ezek alapján a codex történetéről ilyen kép alakul. Seregély Mátyás kezdte írni gyűjteményét körülbelül 1634-ben s írta és a codex tulajdonában volt körülbelül 1642-ig. Ezek az évszámok a tőle származó adalékok leírásának legszélsőbb számai s így csak körülbelül jelezhetik a kezdés és végzés időpontját. Az igazi kezdőszám örökre elpusztult a címlappal. Viszont a címlapon megmaradt évszám (1652) szinte bizonyossá tesz a felől, hogy ekkor jutott Kájoni a codex birtokába s ekkor kezdte beszúrogatni a maga dolgait Seregély üresen hagyott helyeire. A beleírás utolsó évszáma ugyan 1671, de valószínűleg Kájonié maradt a codex egész haláláig, 1687-ig.

Az a körülmény, hogy az első kéztől beírt évszámok összevissza fordulnak elő s pld. az 1634 még a 74^a lapon is ott van, jőlehet előtte a 41^a lapon már 1639-et olvasunk, ez a rendetlenség senkit sem hozhat zavarba, a ki tudja, hogy a régiek, különösen az egyházi zenegyűjtemények írói, nem írták egymás végébe írni valóikat, hanem műfaji, vagy más csoportokba szedve azokat, egyszerre több helyen belekezdték s a közbeeső lapokat üresen hagyták a jövő szaporítás reményében. Így tett Seregély is; Kájoni pedig először ezeket az üresen maradt helyeket írta tele.

A Seregély elsőségét az évszámokon kívül az is bizonyítja, hogy az ő adalékai sohasem kezdődnek lapalján, hanem mindig laptetetjén. Rupp Kornélt a felületesség mellett, melylyel a codex tartalmát megállapította, főképpen ez az össze-visszaság vezette félre s az, hogy csak a címlapot, rajta Kájoni nevét és az 1652-öt nézte. Ráduly a codex belsejében korábbi számokat találván s más írónak is a nevét, mivel komolyan vette Rupp rövid leírását, a kettő azonosságát fel nem ismerte. Előttünk mindkettőnek a tévedése világos és természetes s így a most ismertetett codexet azonosnak vesszük a Ruptól látottal.

Azt, hogy Kájoni a codexet első formájában egyenesen Seregély Mátyástól kapta-e, vagy tán mástól, esetleg valamelyik Mikótól, ma már eldönteni nem lehet. Annyit azonban tudunk, hogy Kájoni már növendék-pap korában hires orgonista volt, a ki már csak azért is könnyen kaphatott efféle ajándékot, akár magától Seregélytől, akár attól a főúrtól, kihez Seregély írásai kerülhettek.

Így állván a dolgok, szinte kegyeletlennek tűnik fel, hogy a codex elnevezéséből az első tulajdonost és leírót kihagytuk s csupán csak a Kájoni nevéhez fűztük azt. Ez azonban főleg két okon történt.

Először is, a mint kétségtelenül megállapítható, Kájoni hozta a codexet abba a formába, melyben előttünk van. A kétféle írásról fentebb összeállított sorozatból látszik, hogy több mint kétharmadát ő írta; a különböző színű papir világosan mutatja, hogy Kájoni az aránylag vékony Seregély-féle füzetet jelentékenyen szaporította; sőt a mint a lapok kissé mély bevágásából, meg a lap-számozásból látszik, az eredetileg züllött állapotba jutott füzetet ő

is köttette vagy éppen maga kötötte össze, hogy könyv legyen belőle. (Nem lehetetlen, hogy ekkor történt az az összezavarodás is, melyet Seregély évszámai mutatnak.) Ugy, hogy nem vagyunk igaztalanok, ha azt mondjuk, hogy Kájoni a Seregély maradványait a maga gyűjteményébe mintegy bekebelezte. Nagyobb dolog különben ennél az, hogy az egy Dade Zingaricumot kivéve, a többi közlésre érdemes adalék mind Kájonitól származik, a kitől végre eredeti szerzemények is vannak a codexben.

Másik ok, a mi az elnevezésnél tekintetbe jöhetett, hogy Seregély Mátyásról csak annyit tudunk, a mennyit a codexben elszórt bejegyzéseiből összeállíthatunk. Látjuk ezekből, hogy 1634-ben, husvét előtti szerdán, Hidvégen van; valószínűleg itt kezdi összeírni gyűjteményét. Ugyanezen év májusának utolsó napján már Gyulafejevárt találjuk; december 20-ikán, valamint karácsonyban is, (Kolozs) Monostoron van, a hol, úgy látszik, több ideig meg is marad. Gyanítani lehet ezt abból, hogy a későbbi dátumok (1636., 1638.) mellett sehol sincs kitéve a hely; nyilván azért nem tartotta szükségesnek, mivel az előbbi dátumok helyével egyezett. Az »1639. 6. febr.« dátuma mellett végre »Claud.« áll, a hol legalább is 1642-ig tartózkodik, mivelhogy itt sincs a hely külön megemlítve.

Ime, mindössze ennyi, a mit róla tudhatunk. Ez adatokból kitűnik, hogy ő is, mint Kájoni, szerzetes volt. Az illető rendházak évkönyvei életéről bizonyára többet tudnak: de ez idő szerint sem irodalmi, sem zeneirői, vagy zeneművészi képességeiről semmi adatunk; egyedül összeírt gyűjteménye gyaníttatja, hogy, valószínűleg mint orgonista, szeretett a zenével foglalkozni.

Sokkal szerencsésebbek vagyunk Kájonival szemben. Neve az irodalom történetében nem egészen ismeretlen, ha érdeme szerint nem méltatták is eddig. Zenei tehetségét emlegetik, sőt az egyházi éneklés terén végzett munkásságát nagyra is becsülik. Mindenképpen megérdemli tehát, hogy nevéhez fűzzük azt a codexet, melynek legfontosabb adalékai tőle származnak.

De ezenfelül azt is megérdemli, hogy életével és munkásságával egy kissé tüzetesebben foglalkozzunk, mint a mennyire tán szorosán véve tárgyunk megkövetelné. Hiszen adatokat közlünk a magyar irodalom és zene XVII. századi történetéhez. És egyik legfontosabb adatunk éppen maga Kájoni, a kinek életével és munkásságával a magyar irodalom- és zenetörténet írójának ezen-túl foglalkoznia kell.

2. Kájoni János élete és művei.

Kájoni Jánosról a régebbi irodalomtörténeti adatgyűjtők, pld. Bod Péter, Horányi és Benkő József, semmit sem tudnak; a nevét sem említik meg, bár Cantionaléja a XVII. század végén közkezen

forgott s 1719-ben Balázs Ágoston gondozásában 2-ik kiadást ért meg; újabb könyvészeti munkák pedig az első, 1676-iki kiadás mellett emlegetnek 1681 és 1685-ből való kiadásokat is.

Ilyen körülmények között a róla való hallgatást nem igen magyarázhatjuk egyébből, mint abból a csendes, visszavonult életmódból, mely Kájoni egyéniségének is, munkásságának is legfőbb jellemvonása.

Egészen a legújabb időkig csak ketten tesznek róla említést: Simanchicz Incze szól *Székely abce* című kéziratáról,¹ s Toldy Ferencz jegyzi fel nevét, nyomtatásban megjelent Cationáléja révén.² Egyébként Kájoni nevének és munkás életének emléke a Ferenczes-zárdák szűk falai közé szorult. Itt azonban, a rendtársak szívében, úgy látszik, mindig elég élénk és folytonos volt a róla szóló hagyomány.

Már Balázs Ágoston, Cationáléjának újra kiadója, melegen, sőt védelmezőleg szól róla előbeszédében. Később is, a XVIII. század egész folyamán, nevét és életét, szűk szerzetesi körben ugyan, de folyton emlegetik. Alkalmat adnak erre kéziratos művei, mint pld. a custodia történetét tárgyazó »*Fekete könyv*«-e és vaskos *Prédikációs gyűjteménye*, melyből egy-egy fiatalabb rendtárs még ma is alkalomadtán kiír és elmond egy-egy templomi beszédet. De ott vannak az épületek, melyeket ő épített, vagy a pusztulásból ő emelt fel.

Emlékét mégis legmelegebben a rendnek zeneértő tagjai ápolták. Kájoni, úgy látszik, életében is a legnagyobb hatást elméleti és gyakorlati zenetudásával érte el. Nemcsak híres orgonista, de orgonakészítő is. Zenetudásának híre átszáll az utódokra, s hogy a hagyomány el ne lankadjon, ott vannak saját kezével írt gyűjteményei, ott vannak máig használatban lévő orgonái, melyek a szorgalmas és igaz munkás kezenyomát őrzik. Még most is akad egy-egy öreg testvér, a ki jókedvében szájról-szájra szálló dallamot dudorász, világos tudatával annak, hogy az Kájoni-emlék.³

Nem lehet tehát csudálkozni, ha Kájoninak legelső méltatója, műveinek összegyűjtője, a rend tagjai közül került ki s az is éppen a zeneértők közül.

Simon Jucundián, tartományi főnök, 1878-ban Csiksomlyón valami félreeső zugolyban megtalálta Kájoninak saját festésű, 1673-ból való pergamenre írt arczképét.⁴ Bizonyára ettől a sikertől fellelke-

¹ Dissertatio de numismatica Hungariae Viennae. 1794. 113. l.

² A magyar költészet története. Pest, 1867. 303. l.

³ Ráduľy Simon élıszóval mondott adata.

⁴ Értésítést találunk erről: Új Magyar Sion. X. évf. 1879. 397. l. — Közölve van itt Simon Jucundiántól egy levéltöredék, mely bizonyosága lehet a Kájonit illető élénk hagyománynak: »...én — írja — 8 esztendeig orgonáltam (Somlyón, Mikházán és Szárhegyen) azon orgonákon, melyeket ő saját kezével épített. Sőt kéziratát is megtaláltam; hangjegyei, hymnusok, misék stb. bámulatra ragadnak. A tricolor initialék nagyon megleptek. Mi jobbára 48-ban kezdük ismerni a háromszínt s Kájoni ezelőtt kétszáz évvel használta.«

sedve kezdte összegyűjteni a rávonatköző adatokat és emlékeket. Röviden latinul összefoglalta azokból Kájoni életének főbb mozzanatait, kinyomatta 1878. szeptemberében s ráragasztva az eredetiről vett fényképmásolatok hátára, ismerősinek, kedves embereinek emlékül megküldötte.

Egy ilyen fényképre ragasztott életrajzot volt alkalmam látni Kájoni egyik kéziratoss gyűjteménye elején, a hol az arczképpel együtt a hiányzó címlapot pótolja. Azt láttam ebből, hogy mindazok, a kik 1878 óta Kájonival az irodalomban foglalkoztak, tudásukat nagyobbrészt innen merítették. Legalább tovább menni, annál többet mondani Kájoniról nem igen tudtak, mint a mennyit e pár sornyi életrajz magában foglal.

Ujabbán foglalkoztak vele: id. Szinnye József,¹ Rupp Kornél,² Négyesy László,³ Dankó József⁴ és Fischer Károly Antal.⁵ Alig egyebek ezek könyvészeti adalékoknál, a mire nézve Szabó Károly és Petrik könyvészeti művei is adnak utasítást. Még legönállóbban járt el Bartalus István, a ki Kájoni életrajzi adatait legalább egyik munkájának, az *Organo Missalénak* dátumaiból vette s legalább ezt a munkáját ismertette, belőle adalékokat közölt.⁶

Mindössze ennyi, a mit Kájoniról eddig írtak és nyilvánosságra hoztak. Az Új Magyar Sion szerkesztője váltig biztatta Simon Jucundiánt a további kutatásra s adatainak közlésére. Hogy e tekintetben tett-e többet az említett rövid életrajzi vázolásnál, arra nézve nincs semmiféle adatom. Rendtársai emlékeznek, hogy összegyűjtött Kájoni-emlékeit féltve őrizte, szobájában tartotta s minden avatatlan kéztől és szemtől gondosan zárta; de hogy tüzetesen feldolgozta volna, nem valószínű.

Adatok híján nehéz bizonyost mondani, de a körülmények azt sejtetik, hogy Simon Jucundián példája s összegyűjtött adalékai adtak ösztönzést a szerzet egyik fiatal tagjának, Ráduly Simonnak, hogy erejét és idejét Kájoni életének és műveinek megismerésére fordítsa. Mint tanárjelölt szakvizsgái dolgozat tárgyául választotta s akkora buzgalommal és szeretettel foglalkozott vele, s a kérdést olyan eredménnyel oldotta meg, a mely e dolgozatot messze kiemeli a hasonló czélú alkalmi munkák sorából. A mi másnak, idegennek, nem lett volna lehetséges, megnyiltak előtte a szerzet évkönyvei, rejtve őrzött iratai, levelezései; mozgósította rendtársait, munkába fogta az öregebbek emlékezetét, az ifjabbak segítőkédvét; s lassanként annyi első forrásból merített adat állott rendelkezésére, melynek alapján nemcsak Kájonit tudta kiemelni a

¹ Magyar Írók élete és munkái. V. 82. I. A *Gábor* személynév nyilván tollhiba, mert az adatok közt semmi nyoma.

² Könyvszemle. 1896. évf. 65. I.

³ A Pallas Nagy Lexicon. X. 17. I.

⁴ Vetus Hymnarium. Bp. 1893. 65. I.

⁵ A hun-magyar írás és annak fenmaradt emlékei. Bp. 1889.

⁶ Értekezések a nyelv- és néptudományok köréből. I. köt. VIII. sz. 108. I.

meg nem érdemelt feledésből, de sikerült képét rajzolta meg a XVII. századbeli Erdély szerzetesi életének, vallási és művelődési viszonyainak.

Méltán keltette fel ez a szakvizsgai dolgozat dr. Széchy Károly egyetemi tanár figyelmét, a ki rábízta a munka szerzőjét a még függő kérdések megoldására s a mű kiadására.

Sajnos, mielőtt Ráduly Simon e már csekély feladatot elvégezhette volna, hirtelen meghalt. Csakhamar utána ment a mindenek útján az is, a ki, míg Ráduly élt, avatott kezű segítője, annak halála után pedig ez irodalmi kérdésben örököse lett: dr. Széchy Károly.

Így szakadt meg váratlanul az a munkásság, mely hivatva volt Kájoni Jánost, a XVII. század magyar irodalmának érdemes művelőjét, az irodalomtörténet folyamába beleállítani s emlékét a meg nem érdemelt feledésből kiemelni.

Míg valaki a kétszer is elejtett fonalat felveszi és tovább fonja, addig elégedjünk meg az alábbi vázlattal. Ezt, a már említett irodalom mellett, főképpen Ráduly Simon kéziratosa műve alapján állítottam össze.¹ Hasznát vettem a dr. Széchy Károly hagyatékában maradt jegyzeteknek és fényképmásolatoknak is, melyeket dr. Széchy Károlyné úrnő bocsátott rendelkezésemre, a miért itt is hálás köszönetet mondok.

* * *

Kájoni János az eddigi életrírók szerint 1629-ben született Nagy-Kájonban. Ráduly Simon kutatásai szerint ez a születési év bizonytalan, a születési hely pedig egészen téves.

Az elsőre nézve maga Kájoni két helyen nyilatkozik. A már említett maga festette képnek köriratában ezt mondja: »Frater Pater Joannes Kajoni. Aetatis suae Annor. 44.« A kép négy szögletén pedig elszórva ez az évszám áll: 1673. Másik adatát a custodia történetében hagyta ránk; ugyanis 1684. év márczius 8-án azt írja magáról, hogy életének 54., szerzetesi fogadalmának 36. évében van. E két adatból, hiteles anyakönyvi adatok híján, csak annyit mondhatunk, hogy vagy 1629 végén, vagy 1630 elején született.

Születési helyétől az eddigi irodalomban mindenütt Nagy-Kájont találjuk. Ezt az adatot nagy valószínűséggel Simon Jucundián terjesztette el már említett rövid életrajzával. Hogy ő honnan vette, arra nézve semmiféle nyom nincs. Sőt már a tőlem látott Simon Jucundián-féle életrajzban valaki csillag alatt a Nagy-Kájonhoz ezt a megjegyzést tette: »Ut ipsemet scribit de Kis-Kajon.«

¹ Ráduly Simon. Kájoni János (Gábor) működése. 4°. 445. l. — Érkezett 1903. okt. 16. Könyvelve van a kolozsvári tanárvizsgáló-bizottság levéltárában 477—1903. sz. alatt. Dr. Széchy Károly átnézte, néhol megjegyzéseket tett rá 1903. XII. 10. — Nagy kár volna, ha ez a dolgozat arra a sorsra jutna, mely többi társait várja, t. i. a kiselejtezésre.

Ez a megjegyzés bizonyára Kájoninak *Hortulus Devotionis* című művére czéloz, mert annak címlapján csakugyan ezt találjuk: »Per me Fratrem Joannem Kaioni, de Kús-Kajon.« Ez is azonban csak családi előnév lehet; mert a custodia történetében, mikor arról szól, hogy a kolozsvári kerületben is csupán négy községben maradt meg a katholicismus, ú. m. Monostoron, Fenesen, Bácsban és Jegenyén, ez utóbbihoz hozzá teszi: »quae me in hanc lucem edidit.«¹

Kétségtelen tehát ebből, hogy Kájoni János Jegenyén született. Szülői, mint ma is a falu nagy része, görög-keleti vallásúak voltak. Maga Kájoni említett műve címlapján »valachus«-nak írja magát; de testvére, Kájoni Judit nemes és nemzeti Rácz Istvánhoz ment feleségül Csikszeredába. A mint egyik művéből látjuk,² Kájoni maga készítette el versekben sógorának a halotti bucsúztatóját, melyben a rávonatkozó rész így hangzik:

1. Pater János Uram szerelmes sogorom
Erdelyben kitűl függ ket nagy szép kalastrom,
Kajoni Judittal edes egy vagy tudom
Tölledis azert most e'keppen bucsuzom.
2. Sokaig az Isten eltessen kivanom
Mert jmmar szép szodot többször nem halhatom,
Istennek uttyara vittel, azt meg vallom
Kiert a' Menybeli nagy Ur megis aldogyon.
3. Szallyon rad mindenkor Istennek aldasa
Menneyi vizeknek az ő bő forrása
Lelked nedvesicse, hogy szemed meg lassa
Istennek varosat, kinek nincsen massa.
4. Meg bocsas ennekem hogy ha mit vetettem
Mivel gyarlosaggal tellyes volt eiletem
Aruasagra jutot szép Hugod előttem
Viseld gondgyat kerlek. Szomat így vegeztem.

E testvéri, sógorsági viszonyból gyaníthatjuk, hogy alsóbb iskoláit Csik-Somlyón végezte. A próbaév kitöltése után, 1648. IX. 17-én több oláh társával együtt leteszi a fogadalmat; egy év

¹ Ráduly i. m. 90. l.

² Címlap nélküli nagy latin és magyar versgyűjteménye 813. lapján: Siralmas Versek. Midőn a' Nemes Csik-Szereda Varosaban lako Nemzeti Racz Istvan Uram, lelket az ő Teremtőjenek meg atta, szomorú gyaszt szerelmes hazastársának hagyot, es masok szemeben maganak jo emlekezesit, es kivاناتos nyajassagat marasztotta, kinek hideg Tetemi a' hires Nevezetes Csiki Kalostromban nyugosznak. Die 5. Septemb. 1677. — Említi ezt Rupp is a Könyvszemle idézett helyén.

mulva, 1649. IX. 17-én az ünnepélyes fogadalmat is Somlyai Miklós házfőnök kezébe Csik-Somlyón. Már ekkor híres orgonista és orgonakészítő. Hogy akár a mesterségben, akár a művészetben, kitől vagy hol nyerte a rendesnél nagyobb fokú kiképzést, arra nézve nincs semmiféle adatunk. Valószínű, hogy az iskolai tanítás mellett magánszorgalma és ereje is segítette ebben; sőt lehet, hogy mint annyi nagy ember, ő is a magasabb zenei ismeretek megszerzésében autodidacta volt.

Pappá szentelték 1655. IX. 5-én Nagy-Szombatban. Lehet tehát, hogy a bölcsészetet és theológiát itt végezte.

Már mint fiatal pap, korán hozzá kezd irodalmi munkásságához. *Aranyos ház* czímen imádságos könyvet ír s folytatja a rend történetét, melyet még 1650-ben hivatalosan reá bíztak.

Irodalmi működésével kapcsolatosan, korán részt kezd venni a rend kormányzásában és ügyeinek intézésében is. 1661-ben már rendi tanácsosnak választják. Ez év február 21-én felégeti Csikot a tatárság; az ekkor elpusztult szép öreg orgonát újra építi s a kolostor felépítésében is hathatósan részt vesz. Innentől kezdve aztán gyakran változtatja a helyét, megosztva tevékenységét Csik-Somlyó, Mikháza és Szárhegy között. Mindenütt elpusztult épületeket hoz rendbe, orgonákat épít s a rendházak vagyoni ügyeit rendezi.

E tevékenysége elismerésül egymás után nyeri el a meg-tisztelő állásokat. Többször választják házfőnöknek Mikházára, Somlyóra és Szárhegyre. 1675. VIII. 25-én a custodia őre lesz a csiki káptalani gyűlésen. Rómában a választást örömmel fogadják; a nyomda irányában tett kérését kedvezően intézik el; sőt 1676. XII. 20-án általános püspöki helynökké nevezik ki utódlási joggal az erdélyi püspökségre. Az utódlásra csakhamar rá is került a sor s Kájoni 1678. XII. 20-án megkapja Rómából az utasításokat a püspöki szék elfoglalására. Erről azonban részint betegeskedése, részint a világi papok ellenséges magatartása miatt lemondott s visszavonult a csendes szerzetesi falak mögé.

1681-ben ismét csiksomlyói házfőnök; a templomot, orgonát, iskolát újraépíti. Ez év április 11–13. és május 5–10. napjain Vitus Pilutius, martiopolisi érsekkel és moldovai helynökkel, olyan fényes felszentelési ünnepet rendez, melyből kitetszik, hogy Csik-Somlyó lassanként egyik nevezetes szellemi központja lett az erdélyi katolikus világnak. De az is látszik ebből, hogy Kájoni, ha kisebb méreteken és kevesebb sikerrel is ugyanezt a mentő, építő munkásságot végzi Erdélyben a catholicismus érdekében, mit annak idején Pázmány Péter Magyarországon.

1686. január 29-én pater custodiae, 1687. április 15-én újra szárhegyi főnökké választják; de még e hó 23-án meghalt. Eltemették Szárhegyen 1687. április 27-én. Simon Jucundián említett életrajza szerint: Mortem apostolici hujus viri Confratres sui superstites tali deploravere necrologo: »Custodiae Pater, Vicarius Apo-

stolicus et Missionum Praefectus in Trannia; reaedicator Conv. Szárhegyensis, orationi deditus; sobrietatis cultor, doctor rudium et parvulorum, consolator infirmorum et pauperum, Vir denique in operibus pietatis infatigabilis; Eppatum a S. Sede Ap. sibi oblatum, humilitatis amans, recusavit. Decessit post magnam in adversis exhibitam patientiam in Szárhegy, A. 1687. 23. Apr.»

A felsorolt életrajzi adatok végig kísérik ugyan Kájoni pályájának minden nevezetesebb fordulóján, de életének belső mozgalmairól, lelkének vallásos és általános emberi vonásairól keveset mondanak. Erre nézve számos és sokféle műveit kellene vallatóra fognunk. De ki kellehe terjeszkednünk e kor vallásügyi viszonyaira, a szerzetesrendek helyzetére és szerepére Erdélyben. És látnánk akkor furcsa jeleneteket, épületesekkel vegyest. Mikor a hódító protestáns papokat Csik határáról fegyverkező asszonyok és leányok verik vissza; mikor a csiksomlyói diákok elűzik az ostromló tatárságot; mikor józaneszű parasztok leczkézítetik meg az egymással czivódó barátokat. És ez összevisszaságban látnánk egy szelid-lelkű, vallásos embert, igazi papot; a ki szelidségével, békítő, kiegyenlítő természetével szinte idegenül érezhette magát ebben a korban s a ki tán ezért is menekül a püspöki szék elől könyvei közé, az irodalomhoz és művészethez.

Mindezeknek részletes rajza nem tartozik most reánk. Életének egy epizódjáról azonban lehetetlen hallgatnunk. Ebből az egyből kellőleg megismerhetjük Kájont, s főképpen azt, hogy bár Erdélyben rá a Pázmány Péter szerepe nézett, mennyire más módon, más lelkülettel munkálkodott az úr kertjében. Annál inkább ki kell emelnünk életéből ezt a mozzanatot, mert ez nemcsak őt állítja szemünkben a vallási türelmesség legszebb magaslatára, de a vallási üldözésektől terhes XVII. századot is eddig kevésbé ismert oldaláról mutatja be.

Köztudomású, hogy a Wesselényi-féle összeesküvés kipattanása után, a megindult politikai és vallási üldözéseknek egyik első áldozata Czeglédi István, a híres kassai prédikátor volt. Azzal vádolták, hogy a magyarországi nyugtalankodó protestáns-rendek számára hadisegélyt kérni járt volna 1670-ik év elején az erdélyi fejedelemtől, I. Apafi Mihálynál. Hiába igazolta magát a hevesen vitatkozó, de egyébként jámbor Czeglédi, hogy Erdélyben nem politikai okokért járt, hanem egyházának patronusokat szerezni s Gorup Ferencz, győri nagyprépost ellen írt művének (Az Úr frigszekrénye előtt Dágon ledülése) Kolozsváron való kinyomatásáért: rövidesen elfogták és bebörtönözték. Apafi, úgy látszik, szeretett volna segíteni Czeglédin, a ki az ő 1663-iki érsekújvári útját leírta, s a ki egyik művét is neki ajánlotta. Politikai úton rajta nem segíthetvén, társadalmi úton próbálta meg. Magához hivatva 1671. IV. 9-én a fogarasi várba Domokos Kázmér erdélyi püspököt s óhajtatását fejezte ki, hogy a ferenczesek tartsanak zsinatot

és azon tiltakozzanak Czeglédi bebörtönözése ellen; egyszersmind küldjék el maguk közül Kájont a kiszabadítására.¹

Es csakugyan Kájoni el is indul. Megbízó- és ajánlólevelet visz Rottalhoz, a híres »judicium delegatum« elnökéhez; sőt Kobb és Spankau utóda, gróf Strassoldo Károly is állított ki számára menedéklevelet. De természetesen hiába járt Kájoni Rottalnál is, az érseknél is, Pálffy Tamás püspöknél is. Ez utóbbi Bécsből Pozsonyba, a ferenczesek házába, azt az értesítést küldte neki, hogy kár volt magukat ebbe a dologba beleártani, s jobban meg kellett volna gondolniok az ügyvédség felvételét, mert Czeglédi nem vallása, hanem lázadása miatt szenved.²*

Kájoninak ez a vállalkozása, a mint előre is lehetett tudni, eredménynyel nem járt. De ha mindjárt számba vesszük is azt a nyomást, melynek ez időben Erdélyben a szerzetesek ki voltak téve, s melynek bizonyára része volt e vállalkozás létrejöttében is, mégis oly szép világot vet ez a körülmény Kájonira is és az akkori ferenczesekre is, a mit elhallgatni nem lehet.

Vallási türeimének, emelkedett gondolkodásának jelét merem látni abban is, hogy kéziratos és nyomtatott műveiből nem vetette ki azokat a régi szép protestáns énekeket, melyek a katolikus egyházi énekköltészetbe 1651-ben, az első katolikus Cationale révén belekerültek. Ott vannak Sztárai Mihály és Szegedi Gergely énekei szinte teljes számmal; Luther híres 46. zsoltára Skaricza Máté fordítása szerint: Erős várunk nekünk az Isten; Szerenci Molnár Albert zsoltára: Mint a szép hives patakra.³ Kéziratos nagy himnus-gyűjteményének 265. és 293. lapjain megtaláljuk az erőszakos Geleji Katona István, református püspök, latinból fordított két énekét is: *Ez husvét ünnepében* és *Ez pünköst ünnepében*.⁴

Tudjuk, hogy az efféle összevisszaságok a XVII. század egyházi énekeskönyveiben napirenden vannak, s hogy szülőoka legtöbbször semmi más, mint a tudatlanság, mely nem volt tájékozva az egyes énekek eredete felől. De ezt Kájoniról feltenni szinte lehetetlenség. Már Dankó kiemeli nagy jártasságát az egyházi énekirodalomban, a minnek említett művében, saját bevallása szerint is, jó hasznát vette. Pedig Dankó Kájoninak nagy kéziratos himnus-gyűjteményét még nem is ismerte, a mely valóban a mi irodalmunknak e tekintetben elsőrangú forrásműve. Alig hihető tehát, hogy Kájoni, a ki számon tartotta Balassa és Sámbar énekeit, ez említett protestáns énekek közül egyetlen egynek se ismerte volna az eredetijét, jöllehet Illyés István módjára egyet sem ferdített el

¹ Huszár Gált is 1560-ban efféle küldöttséggel akarták kiszabadítani kassai börtönéből.

² Ráduly Simon i. m. 142. l.

³ Cationale Catholicum. 1676. 600., 604. l.

⁴ Ezeket Kálmán Farkas Geleji Katona István eredeti énekének tartotta (Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XXVI. évf. 1002. l.); Volf György ezt kétségbe vonta (Egyet. Phil. Közlöny. XIV. 182. l.); hogy fordítások, kitűnik Kájoni gyűjteményéből, a hol id. helyen a latin eredetik is megvannak.

szándékosan annyira, hogy a versfejekből a szerző neve elő ne tűnjék. Inkább azt kell mondanunk, hogy bár Balázs Ágoston főokul egyebet említ,¹ aligha a Czeglédi-ügygyel együtt e körülménynek is része nincs abban, hogy Kájont mindjárt halála után az eretnokség gyanujába keverték ellenségei.

De másfelől azt is látjuk ebből az epizódból, hogy Kájoni egyénisége és személye ez időben már nemcsak Erdélyben ismeretes, hanem Magyarországon is; különben nem ragaszkodnék hozzá, az ő közbenjárásához Apafi Mihály, a fejedelem.

Ezeket meggondolva, önkénytelenül arra a meggyőződésre jutunk, hogy kár volt neki a püspöki szék elől meghátrálni. Békés és kiegyenlítésre törekvő természete sokat használhatott volna ez elvetemedett kor vallási életének. De mint püspök, a magyar irodalom művelését is hathatósabban elősegítheti vala; legalább művei, két-három kivételével, nem maradtak volna mind kéziratban, kitéve a hirtelen feledésnek és örök pusztulásnak.

Természetesen, műveivel sem foglalkozhatunk tüzetesebben. Csak leltárszerű felsorolást adunk, a szükséges tájékoztató, leginkább könyvészeti megjegyzésekkel; de abból is kitűnik, mennyire megérdemli Kájoni, hogy vele az irodalomtörténet és zenetörténet bővebben foglalkozzék, mint eddig tette.

Műveinek sorozata, a mint Rádulynak e tekintetben kissé rendszertelen dolgozatából, a dr. Széchy Károly hagyatékában maradt jegyzetek és fényképmásolatok segítségével össze lehetett állítani, a következő:

1. *Aranyos ház*. Első műve volt s nép számára írt énekeket és imákat tartalmazott. Lehet, hogy a Cantionaléval egy időben jelent meg (1676); de egy példánya sem ismeretes, jóllehet még 100 év múlva is emlegetik a rendtársak, mint közönségesen ismert és használt könyvet. Ráduly i. m. 412. l.

2. *Hortulus* || *Devotionis*. || Svavissimis ac Jucun || dissimis omnium || ferè flórum ac || Oratiónum gem || mulis ex varýs au || ctoribus selectis, pro || incremento devotio || nis studiosissimè refer-tus. || Per me Fratře Joannem Kaioni, de Kús || Kaion. Ord. frm. minor. str. obfer. Valachum || et in Monasterio Czikien. Or || ganistam, Ráduly i. mű 413. l. — Dr. Széchy Károly hagyatékában talált fényképmásolatról. Kézirat.

3. *Calendarium*, in quo omnes Sancti Ordinis Fratrum Minorum Regni Hungariae inserti continentur. In conventu Csikiensi. 1678. — Szabó K. R. M. K. II. 1419. sz. — Ráduly i. m. 416. l. említi, hogy bár megjelölt egyetlen lelőhelyén kereste, nem tudott ráakadni.

4. Kézíratos Calendarium egy 1515-ből való, Párisban nyomtatott misekönyv elején. Ráduly szerint (i. m. 417. l.) ezt nyomathatta ki 1678-ban Kájoni.

¹ Cantionale Catholicum. 1719. Előszó.

5. *Rendtartás* a kolozsvári archivumban, mely a rendi előjárók jogairól és kötelességeiről szól. Ráduly i. m. 418. l. Kézirat.

6. *Magyar herbarium*. Függelékül írta egy latin nyelvű nyomtatott »Ortus sanitatis« című növénytani munkához. Ráduly i. m. 419. l. Rupp K. Magyar Könyvszemle. 1896. 67. l. — Széchy hagyatékában van egy fényképmásolat, mely Kájoni kézírásában a kék és sárga liliumról meg a mezei kaporról szól; valószínűleg ebből a munkából való.

7. *Nagy Magyar Herbarium*. Erről Ráduly szerint (i. m. 430. l.) még ma is beszélnek a rendtársak; jöllehet dr. Nemes Dénes, somlyai természetrajztanár kutatásai és rendezései nyomán a könyvtárból nyomtalanul eltűnt.

8. *Régi mód szerént való Székely ABC*, mellyel régenten a Székelyek éltek, mellyet vissza kell olvasni és írni. Fr. Joannes Kajoni Scribebat 1673. — Erről legegőbb Simonchicz Incze emlékezik meg (i. m. 113. l.). Részletesen szól róla Sebestyén Gyula az Ethnographia 1904. évf. 396. és köv. lapjain. Kájoni a székely ábécét egy hittani művébe írta bele, a mely később elveszett. Ráduly i. m. 432. l.

9. *A custodia története 1650-től 1684-ig*. Úgy látszik Ráduly ismertetéséből s bő idézeteiből (i. m. 440. l.), hogy nemcsak szorosan vett ú. n. rendi történet ez, a mely megelegszik a napok krónikaszerű felrovásával, hanem egyik elsőrangú forrásmű a XVII. század vallási, igyji, politikai és művelődési viszonyainak a megismerésére. Inkább Kájoni emlékiratainak látszik, mint a rend történetének, s így természetesen annál becsesebb. A rend későbbi történetírói ugyan (Ujfalvi Albert, Györffi Pál, Losteiner) saját bevallásuk szerint is erősen használták, Kájoni e művének kiadása mégis ajánlatos volna.

10. *Egyházi szent beszédek*. 8°. 461 lev. Kéziratban. Hiányos a sok használattól. Ráduly i. m. 377. l.

11. *Cantionale* || *Catholicum*. || Régi és Új Deák és Magyar Aitatos || egyházi || Enekek || Dicseretek, Soltarok, és || Lytaniak; || kikkel a' Keresztyének Esztendő által valo || Templomi Solemnitasokban, Processiók || ban, és egyéb áitatosságokban || szoktanak élni. || Halottas Temetéskor-való, es a négy utolsó dolgok || ról emlékeztető Enekekkel egygyütt. || Most ujonnan nagy szorgalmatossággal egybe- || szedettek, megjobbittattak, és a Keresz || tyének épületire s lelki vigasztá || lásokra kibocsáttattak, || A' Szent Ferencz-szerzetiben lévő || Kajoni, P. Frater János által. || Superiorum permissu. || A' Csiki Kalastromban. || Nyomtattatott Cassai András-áttal 1676-ben (!) || 4°. I—III. rész. 786. lap. — Minden résznek külön címlapja van.

Kájoni János e műve révén volt eddig ismeretes az irodalomban. Könyvészeti művekben 5 kiadását találjuk említve: 1676., 1681., 1685., 1719. és 1805. Abba, úgy látszik, mindenki bele nyugodott, hogy bár az 1676. kiadás címlapján »most ujonnan«

áll, é kifejezést csak általánosságban kell érteni, hogy t. i. Kájoni innen-onnan, más gyűjteményekből újra, új rendbe szedte. Kétségtelen tehát, hogy ez az első kiadás. Nagy bizonytalanság van azonban az 1681. és 1685. kiadások körül.¹ Ezeket eddig senki sem látta, hanem Sándor István könyvesháza után vették fel a kiadások közé, jöllehet az 1719. kiadáson határozottan meg van mondva, hogy az *második*, az 1805-ikin szintén meg, hogy az *harmadik* kiadása a Kájoni 1676-iki Cantionaléjának. Ráduly, bár szokása ellenére ebben a kérdésben nagyon tartózkodólag nyilatkozik, azt hiszszük, hogy ezt a vitás kérdést sikeresen megoldotta. Említi ugyanis, hogy van neki a birtokában egy elől-hátul csonka énekeskönyv, a mely az 1676-iki Cantionaléval majdnem egyezik tartalmilag — *de hangjegyes*. Ebből azt következteti, hogy itt kétféle kiadásról van szó: egy szövegesről, mely a nép számára készült s melynek kiadásai: 1676., 1719. és 1805. — és egy hangjegyes kisebb terjedelmű kiadásról a kántorok számára, melyet maga Kájoni rendezett 1681. és 1685-ben s nem Balázs Ágoston, mint eddig magyarázni próbáltak.

Véleményünk szerint Rádulynak a megállapítása nagyon valószínű, mert a csonka példányon kívül egyéb bizonyítékok is támogatják e feltevését, melyeket ő nem vett kellőleg észre. Először szinte elképzelhetetlen, hogy Kájoni, a kit kora zeneművész-i képességéért becsül leginkább, s a kit a Gregorián-énekítés szakértőjeként emlegetnek, megelégedett volna énekeskönyvének csupán *szöveges* kiadásával. Ellentmond ennek az 1676-iki kiadás előszava is, melyben Kájoni részletes utasítást intéz »*ad cantores et musicos*«, a minnek csak úgy van *szöveges* kiadásban értelme, ha készen van, vagy legalább készül *hangjegyes* kiadás is, a hol a kántorok és muzsikuskok az utasításokat (pld. a psalmuskok intonálására vonatkozólag) gyakorlatilag alkalmazásba vehetik. És ez az ellenmondás — természetesen az első kiadás nyomán — a későbbi (1719.) előszavában megvan; sőt oda bővül, hogy a könyv végén már kótapéldák is magyarázzák az utasításokat, ámbár benn a szövegekben egy szál hangjegy sincs.

De az előszavak hivatkozásán kívül, tán a legerősebb bizonyíték egy 1783-ban összeállított, nyomda alá rendezett, de kéziratban maradt gyűjtemény. Erről azt mondja Ráduly (i. m. 272. l.), hogy az 1719-iki kiadás alapján készült s így az 1676-ikinak ez akart volna 3-ik kiadása lenni; azonban úgy maradt s helyette ismét hangjegy nélkül jelent meg 1805-ben. Már most, ha ez a nyomda alá készített kiadás, a mint Ráduly leírja, csakugyan hangjegyes, sőt elején 44 lapnyi zeneelmélet is van, akkor nagyon könnyen arra a gondolatra jöhetünk, hogy ez az abba maradt kiadás, ha tán címlapján hivatkozás történik is az 1719-ikire, igazában nem

¹ Itt emlitem meg, hogy az utolsó kiadásnak is két különböző évszámú példányát láttam: 1805. és 1806. Vagy sajtóhiba, vagy pedig a nyomtatása átnyult a következő évre is.

annak, hanem az 1681-iki kótásnak akart 3-ik kiadása lenni. Vagy legalább is egyesíteni akarta ugyanazon könyv kétféle (szöveges és hangjegyes) kiadásait. És ha így van, önkénytelenül támad bennünk az a kérdés: honnan vette ez a kézirat a hangjegyeket, a dallamokat, ha nem volt a Cantionalének kótás kiadása is?!

Akárhogy van különben ez a kérdés, azt hiszem, ennyiből is látszik, hogy Ráduly kutatásai ebben az irányban is figyelmet érdemelnek.

Lásd: Szabó Károly R. M. K. I. 1188., 1253., 1328. sz. II. 1376. sz. — Könyvszemle IV. 183. l. — Erdélyi Pál. Énekeskönyveink a XVI. és XVII. században, Bp. 1889. 53. l. és Adalékok a régi magyar irodalomhoz. Egyet. Phil. Közlöny. XVII. 91. és köv. l. — Dankó József. Vetus Hymnarium. Bp. 1893. 67. l.

12. *Latin és magyar vers-gyűjtemény.* Elől csonka, csak a 23-ik lappal kezdődik; betűrendes mutatóval folió alakban 1046 kéthasábos lapra terjed. Tartalma főként latin és magyar himnuszokból áll. De vannak benne egyebek is, pld.: Fenesi Mihály, Nyéki Veres Mátyás költeményei, Comico-Tragédia; sőt a tartalomjegyzék tanúsága szerint volnának benne: »cantiones Balassae« is.¹ Vannak ebben Kájonitól magától eredeti költemények, pld. a fentebb említett Rácz Istvánt búcsuztató vers és vannak tőle nagy számmal fordítások. Az egész könyv eredetileg, úgy látszik, éppen a fordítás céljaira volt berendezve: a lap bal hasábján van a latin szöveg, vele szembe a megfelelő magyar. E gyűjtemény, mint forrásmű is a legnagyobb mértékben megérdemli figyelmünket. Kájoninál a maga korában senki jobban és pontosabban nem ismerte a régi és akkori himnus-irodalmat. Nyomatát látjuk ennek nyomtatott Cantionaléjában is, melyet Dankó idézett művében éppen ebből a szempontból sikeresen felhasznált. Még értékesebb ebben a tekintetben a szóban forgó kéziratossá gyűjteménye, a melyet szinte hihetetlenül csekély mértékben használt fel kinyomatott művében, s a mely éppen azért megérdemlené a kiadást. Belőle a legpontosabb értesüléseket szerezhethetünk egyházi énekköltészetünk szerzőiről és latin eredetijéről. Hangjegyes darab csak egy van benne (O puer dilectissime) az 53. lapon s az is félbe maradt. — Ráduly i. m. 185. és köv. l. — Rupp Kornél. Könyvszemle. 1896. 66. l. Magam is láttam.

13. *Cantus catholici.* Másik hátul írt czíme: Cantionale cum cottis scriptum. Scripsit fr. Joaões Kajoni. 1650. aug. 14. in

¹ Ez volt t. i. Ráduly és Széchy Károly hiedelme, a ki jegyzeteiben kereste s megtalálni is vélte ezeket. De én azt hiszem, hogy mindez csak félreértésen alapszik. A rávonatkozó feljegyzés ugyanis nem a tartalomjegyzékben, hanem azonkívül, a legutolsó 1046-ik lapon van s azt a hatást kelti, hogy semmi egyéb, mint Kájoninak odavetett tervezete valamely készülő művéhez s nincs semmi köze a szóban forgó codexhez. Bizonyítja ezt a némely énekcím után odavetett »cum kotis« vagy »cum notis« megjegyzés is. Ez a megjegyzés u. i. a codex egyetlen darabjára sem illik. Tán inkább arra a kótás, 1681-iki kiadásra vonatkozik, melyet fentebb kerestünk.

residentia Szárhegy. Graduale-féle hymnusokkal és mise-énekekkel; a végén utasítások magyar nyelven az orgonisták és énekesek számára. Valami módon Csontos Jánoshoz, a nemzeti múzeum könyvtári tisztviselőjéhez került s onnan ismerte meg Dankó József, a ki említett művében használta is (70. l.) — Ráduly i. mű. 345. l.

14. *Organo-Missale*. || Operâ ac studio || Fratris Patris Joannis Kaioni ordinis || Minorum Organistae et Organifabri, || Guardiani Conventus Mikhaziensis. || Anno 1. 6. 6. 7. || Contenta in hoc libello, Index monstrabit. — Részletesen szól róla s közöl belőle Bartalus István i. m. 108. és köv. l. — Ráduly i. m. 346. l. — Fénykép másolatról.

15. *Sacri Conventus*. || Diversorum Authorum, praesertim || Ludovici Viadanae. || Operâ ac studio || R. P. Fratris Joannis Kájoni, Organistae, et || Organifabri. p. t. Guardiani Mikhaziensis || mirâ svavitae, ac diligenti artificio ad || Vnius Vocis || Cantum reducti, atque in usum, commodumque Fra || trum Organistarum Ord. Minor. Claustris Csikiensis || Custodiae S. Stephani Regis in Transylvania || in hunc locum congesti. || Anno 1669. 25. Martý. || Contenta in hoc libello, index monstrabit. — Ráduly i. m. 350. l. — Fényképmásolatról.

16. *Nagy zenegyűjtemény*. — Ilyen czímen találom a Széchy Károly jegyzetei között s ez a szóban forgó, most bemutatásra kerülő gyűjtemény, a melyről Ráduly i. m. 352. lapján azt írja, hogy Rupp Kornél feljegyzése után kereste, de sehol sem találta.

17. *Antiphonarium || Romanum*. || De tempore. || Anno Domini || MDCXXXIX. || Ad usum ecclesiae Romanae || cum Cantu Gregoriano. Ráduly nál is (i. m. 352. l.), a Széchy jegyzetei között is a Kájoni műveként szerepel, bár csak vannak benne tőle is leírások, egyébként másnak a gyűjteménye. A nyomtatott nagy betűket utánzó címlap sem tőle való; különben is Kájoni 1649-ben még csak 20 éves növendékpap volt, a codexre pedig a címától elütő írással fel van jegyezve: Conventus Szárhegyiensis. És ez az írás sem a Kájonié.

18. *Töredék*, mely egy 1680-ban írt hangjegyes mű végét tartalmazza. — Ráduly i. m. 355. l.

19. *Hymnarium*. Terjedelmes gyűjtemény volt; voltak benne magyar vonatkozások is; de újabban nyoma veszett. — Ráduly i. m. 355. l.

20. *Cantionale*. Ezt Kozma Döme, jelenben dézsi házfőnök-től a 60-as években Fogarasban »elkönyörögte« Reményi Ede, a híres hegedűművész s azóta lappang. Vajjon nem ez került-e a Csontos János kezébe? S így azonos volna a 13. szám alatt említett »Cantus Catholici«-val, a melynek második címében csakugyan ott is van a »Cantionale.« — Ráduly i. m. 355. l.

21. *Kézírt hangjegyes művei* volnának még a fogarasi, vajdahunyadi és medgyesi zárdákban is. — Ráduly i. m. 356. l.

22. *Latin mise-énekeskönyv*. Csak az első 55 lapot írta Kájoni, a többi üresen maradt lapra később mások tettek bejegyzéseket és pótlásokat. Kájoni bejegyzése 1681-ből való. — Ráduly i. m. 357. l.

23. *Antiphonae* || *De sanctis* || *Ordinis Minorvm.* || Opera, labore, ac industria || Patris Fratris Joannis Kajoni, Ordinis Minor. || Organistae, et organifabri ac Guardiani Re-|sidentiae in Szár-hegy. Anno. 1. 6. 7. 0. || Scribebat || O. Á. M. D. G. — Fénykép-másolatról írtam le ezt a címet, a mely Rádulynál is (i. m. 353. l.) szerepel, de úgy, mintha a 17. sz. alatt leírt műnek 4-ik része volna. Ha így volna is, mivel a 17. számú codex címlapja nem tőle való, ezt, a mely az övé, szükségesnek láttam külön is feljegyezni.

Ime Kájoni János művei, a mennyire össze lehetett azokat állítani. Hogy felőlük ítéletet mondhassunk, ismernünk kellene őket egyenként és aprójára; főleg tudnunk kellene: mi ezekből a gyűjtés, összeírás, mennyi a fordítás és mi az eredeti alkotás. Azonban így messziről is tiszteletet parancsoló ez a munkásság. Nemcsak a nagy szám tűnik fel, de a tárgy változatossága is. Leikét s munkás kezét egymásután és egyszerre foglalkoztatják: imádságos, prédikációs könyvek, a rend története, növénytani munkák, a székely abécé és szöveges, hangjegyes énekeskönyvek, gyűjtemények egész sorozata.

Ha irodalmi munkásságának részletező méltatásába nem mehetünk is bele, egyet eddigi ismereteink alapján is elmondhatunk róla: nincs senki a XVII. század írói között, a ki nálánál hívebben kívánt volna szolgálni a magyarságnak. Magát ugyan »valachus«-nak írja, de írásaiban, tetteiben mindig és mindenütt magyarnak mutatkozik. Ő ellene is szól a boszniai barátoknak Apafi fejedelemhez intézett vádirata, hogy a magyar (ferenczes) barátok azért üldözik őket, mivel nem tudnak magyarul prédikálni.¹ A nyomtatott *Cantiórale Catholicum* előszavában pedig 3-ik okul ez áll: »édes Hazámnak artamam szolgálni.«

Minket természetesen zenei művei érdekelnék leginkább. Gyűjteményeknek, összeírásoknak látszanak; de a másolatok között, szerényül elszórva, lehetnek eredeti szerzemények s az egyházi és nemzetközi adalékok közé szorulhattak magyar vonatkozásuk is. Erős bizonyíték erre nézve éppen a most bemutatásra kerülő gyűjtemény; a mely nemcsak a lőcsei Spielenberg Jánosnak s magának Kájoninak őrizte meg eredeti műveit, hanem a magyar népzeneik is eddig legrégebb s legértékesebb adalékait rejtj magában.

Mielőtt azonban ezek közlésére és ismertetésére rátérnénk, meg kell még ismerkednünk ezzel a hangjegyírással is, melyet Rupp Kornél »érthetetlen«-nek mond. Annál inkább szükséges ezzel részletesen foglalkoznunk, mivel dr. Fabó Bertalan csak most megjelent könyvében² ezt a hangjegyírást részint félreismerte, részint félremagyarázta s így természetesen egyebet hozott ki belőle, mint a mi benne van.

SEPRÓDI JÁNOS.

¹ Ráduly Simon i. m. 67. l.

² Dr. Fabó Bertalan. A magyar népdal zenei fejlődése. Budapest. A M. Tud. Akadémia kiadása. 1903. n. 8°. 608. l. — Részletes bírálatát lásd: Erdélyi Múzeum 1908. 316. l.